

OSMANLI-MACAR SİYASETİNDE ÖNEMLİ BİR TEMSİLCİ: SADRAZAM LALA MEHMED PAŞA

Mahmut AK*

Özet

Bosnalı Lala Mehmed Paşa, Sarayda yetişmiş; merkezdeki muhtelif görevlerinden sonra Yeniçeri Ağası olmuş; bu unvanla ilk defa, padişah olmadan sefere katılmış; İstanbul dışındaki görevlerinin büyük çoğunluğunu Rumeli'de geçirmiş; Anadolu Beylerbeyi, Budin Serdarı, Vezir, Rumeli Beylerbeyi, Macar Serdar Kaymakamı, üçüncü vezir unvanıyla Macar Serdarı ve nihayet Sadrazam olarak önemli görevlerde bulunmuş; yaklaşık olarak 15 yıl süresince Osmanlı Devletinin Macar siyasetinin belirleyicisi ve uygulayıcısı olmuştur.

Lala Mehmed Paşa cesaret, dirayet ve uzak görüşlülüğüyle Osmanlı tarihinde önemli bir iz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Macar Serdarı, Yeniçeri Ağası, Lala Mehmed Paşa, Telhisler, Peçuylu, Sadrazam.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren Budin Eyaleti, Erdel Krallığı ve haraç karşılığında Habsburglar idaresine bırakılan topraklar üzerindeki mücadele ile biçimlendirilen Macar siyaseti, özellikle I. Ferdinand'ın halefleri zamanında Avusturya'ya bırakılan toprakların geleceği ve Osmanlı yöneticileriyle diplomatik ilişkilerin düzeyi açısından yeni bir ivme

kazanmıştır¹. Nitekim Osmanlı yöneticilerinin bazı iç çekişmelerinin de tahrikiyle hızlanan bu siyasi mücadele XVI. yüzyıl sona ererken "15 Yıl Harpleri" veya "Uzun Savaş Dönemi" olarak da adlandırılan hareketli bir döneme girmiştir².

Koca Sinan Paşa'nın sadrazamlığıyla başlayan bu süreçte³ birçok sadrazam ve serdar görev yapmış, ancak olaylar çoğu zaman Osmanlıların istediği şekilde yönlendirilememiştir. Zira sınırdaki gelişmeler yanında özellikle Sinan Paşa'nın şahsî hırsıyla başlatılan⁴ bu savaş dönemi, sonunda mevcut sınırların müdafaası ve eldeki şehir ve kalelerin korunması noktasında yoğun mücadeleye sahne olmuştur. Bu süreçte askerî ve siyasî tarih yanında diplomasi tarihi bakımından da bilgi, cesaret ve karizmatik kişiliği ile düşmanları tarafından bile korkulması yanında sevilen ve saygı duyulan bir yönetici ön plâna çıkmıştır⁵: Lala Mehmed Paşa...

Bu çalışmada, Lala Mehmed Paşa'nın bu savaşlardaki rolü ve aldığı kararların olayların seyrindeki tesiri, büyük ölçüde Osmanlı kaynakları ve kendisinin sunduğu telhisler çerçevesinde ele alınacaktır.

¹ Osmanlı-Macar siyasetinde Avusturya'nın rolü için bkz. Karl Vocelka, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 31 (İstanbul 1978), s. 5-28; Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 113-115, 156-165.

² Osmanlı-Macar ilişkileri için genel olarak bkz. L. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar, 1366-1699", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XIII/52 (1949), 663-743; Macaristan'daki Osmanlı dönemi ile ilgili yapılan çalışmalar için ayrıca bkz. Géza Dávid-Pál Fodor, "Osmanlı Tarihi ile İlgili Macaristan'daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirilmesi", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Bildiriler*, Ankara 2002, I, 1-37. III. Mehmed dönemi Osmanlı-Avusturya mücadeleleri hakkında geniş bir bibliyografya için bkz. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2007, 357-360.

³ Koca Sinan Paşa ve faaliyetleri için bkz. Mehmet İpsirli, "Koca Sinan Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI (2002), 137-139.

⁴ Avusturya seferine karar verilmesi ve bunda Sinan Paşa'nın rolünü göstermek üzere kendisi ile Hoca Sadeddin Efendi arasında geçen meşhur konuşma için bkz. İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, III, 128-129; Feridun M. Emecen, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatorok Anlaşmasıyla İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX (2007), 87-97.

⁵ Osmanlıların Rumeli'ye çıktıkları andan itibaren yerli halkla ilişkilerini Macaristan örneği bakımından görmek için Osmanlı dönemindeki Macar şehirleri ve idarî teşkilat için bkz. Géza Dávid, "Osmanlı'nın Yerli Halklarla İlişkileri: Macaristan Örneği", *Avrupa'ya İlk Adım, Uluslar arası Sempozyum, 01 Kasım 1999, Gelibolu*, İstanbul 2001, s. 87-97.

SADRAZAM LALA MEHMED PAŞA

Lakabı bazen Lâle olarak da yazılan⁶ Lala Mehmed Paşa, Bosnalı Şahin-oğlu ailesinden olup Yayça'da doğmuştur. Sokollu Mehmed Paşa ile akrabalığını göstermek üzere kendisine Taval Mehmed Paşa da denilmiştir⁷.

İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda yetiştirilmiş ve buradaki hizmetleri sırasında birçok şehzadenin eğitiminde görev aldığı için "Lala" unvanını almıştır. İlk hizmetleri peşkir ağalığı, küçük mirahurluk ve büyük mirahurluktur⁸. Selh-i Rebiülahir 999/24 Şubat 1591 tarihinde Saatçi Hasan Paşa'nın yerine yeniçeri ağası olmuştur. Bu sırada devlet merkezinde inzibat ve teşrifatla ilgili bazı faaliyetlerde bulunduğu anlaşılmaktadır⁹.

Sadrazam Sinan Paşa Avusturya seferi için serdar-ı ekrem olarak İstanbul'dan ayrılırken, yeniçeri ağası Lala Mehmed Ağa'ya ilkbaharda sefere gelmesi için emir verilmiştir¹⁰. Nitekim Kaymakam Ferhad Paşa'ya, yeniçeri ağasının nevrudan 40 gün önce Belgrad'da olması emr edilmiştir¹¹. Bunun üzerine Mehmed Ağa, "varup yeniçeri ile kapu eylemiş", askerler ise padişahsız ve bahşiş almadan gitmeyeceklerine dair orta camiine mufassal mektuplar bırakmıştır¹². Osmanlı tarihinde ilk defa padişah olmadan yeniçeri ağasının sefere gitmesi istendiğinden, ağa istemesi halinde bu görevden kurtulabilecekken bahadırlığı ve "gazâya harîs" olması sebebiyle¹³ askeri ikna etmiş ve Evâil-i Cemaziyelevvel 1002/23 Ocak-01 Şubat 1594 tarihinde

⁶ Nev'izade Atâyî, *Hadaiku'l-hakaik ft Tekmileti's-şakaik* (haz. A. Özcan), İstanbul 1989, s. 476; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, V, 28.

⁷ Abdurrahman Sağır, *Mehmed B. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı* (metinleri, tahlilleri), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2000, muhtelif yerler. Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, İstanbul 2002, VI, 160. Lala Mehmed Paşa hakkında ansiklopedik bir biyografi için bkz. Mahmut Ak, "Lala Mehmed Paşa", *DİA*, XXVII (2003), 71-73.

⁸ Mehmed Rumî'ye göre ilk birün hizmeti kapıcıbaşılıktır: *Târih-i Âl-i Osman*, s. 34.

⁹ Bu faaliyetler hakkında ayrıntı için bkz. Selaniki Mustafa, *Tarih*, haz. M. İpşirli, İstanbul 1989, s. 247-48, 263-64, 296, 323.

¹⁰ Lala Mehmed Ağa'nın "ferman sizindir" diyerek giriştiği sefer hazırlıkları için bkz. Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi, *Tarih (Metin ve Tahlil)*, yay. haz. Z. Yılmaz, Ankara 2003, I, 16.

¹¹ Yeniçeri ağası yanında bu sırada diğer görevlilere de verilen emirler için bkz. Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, I, 29.

¹² Selaniki Mustafa, *Tarih*, s. 355.

¹³ Peçuyul İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 145.

Okmeydanı'nda harp için talimlere başlamıştır¹⁴. Sefer için tuğlar Ağakapısı'na dikilmiş; Receb 1002/Mart 1594 tarihinde ağaya da gerekli deve, katır, bargir, çadır vs. alıp gitmesi emri verilmiştir¹⁵. 3 Şevval 1002/22 Haziran 1594 tarihinde ve güneşli bir günde Mehmed Ağa ile birlikte, sefere gidecek ocak ağaları ve donanmayla çıkacak olan yeniçeri, cebeci ve topçu ağaları Divan'a girip hil'at giymişler, III. Murad'ın elini öperek izin almışlardır. Yağmurlu bir günde Davudpaşa konağına (9 Şevval/28 Haziran), oradan da sefere hareket etmişlerdir (12 Şevval/ 1 Temmuz)¹⁶. Böylece toplam 18 bin yeniçeri sefere gönderilmiş, 5 bin yeniçeri de ağaya vekalet eden sekbanbaşının emrinde olmak üzere merkezde bırakılmıştır.

Lala Mehmed Ağa'nın görevlendirildiği andan itibaren sefer boyunca Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere bazı gelişmeler görülmüştür. Nitekim Mehmed Ağa'nın gönderdiği mektuba göre, bazı askerler, Çorlu konağında, ağanın bahşiş taahhüdünde bulunduğunu söyleyerek bunu istemişler; ancak kıdemli ocak ağalarının, 100 bin altın tutacak olan böyle bir bahşiş ağanın nasıl vereceğini, bunun ancak padişahlara mahsus olduğunu ifade ederek taşkınlık yapanları teskin etmeleri ve ağanın da her odaya bir altın vermesi üzerine bu fesadın önü ancak alınabilmiştir¹⁷. Belgrad'a ulaşan Mehmed Ağa, Cankurtaran ovasında Sinan Paşa tarafından törenle karşılanmıştır¹⁸.

Sinan Paşa ile buluşmasından itibaren Lala Mehmed, değişik rütbelerde önemli hizmetler gerçekleştirmiştir. Nitekim Tata kalesinin geri alınması sırasında (Selh-i Şevval 1002/18.7.1594)¹⁹, "*cengden hiç pervası*" olmadığını gösterecek şekilde²⁰ bir kolun başında görev yapmıştır. Tata istirdadının ertesi günü²¹, yine Osmanlı tarihinde ilk defa görülen bir uygulama ile, sadrazam tarafından Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa azl edilmiş ve görevi Yemişçi Hasan Ağa'ya verilmiştir. Sinan Paşa'nın bu tasarrufu padişahın da tenkid ve lanetine

¹⁴ Selaniki, *a.g.e.*, s. 355.

¹⁵ Selaniki, *a.g.e.*, s. 361-62.

¹⁶ Selaniki, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁷ Selaniki, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁸ Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁹ Peçuyulu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 145.

²⁰ Abdi Çelebi, *Zafer-nâme-i Yanık*, Fatih Millet Ktb., Ali Emiri-Manzum nr. 1328, vr. 5b.

²¹ Bu görevden almanın Tata istirdadından önce olduğu hakkındaki görüş için bkz. Mehmed b. Mehmed er-Rumî, *Nuhbe*, s. 469.

sebepl olmuştur²². Buna rağmen Semartin ve Yanık kaleleri kuşatmalarında da bulunan Mehmed Ağa görevsiz bırakılmamış, Evail-i Zilhicce 1002/18-27 Ağustos 1594 tarihinde Mihalicli Ahmed Paşa'nın yerine Karaman beylerbeyiliğine, kısa bir süre sonra da Satırcı Mehmed Paşa'nın azli üzerine 11 Muharrem 1003/26 Eylül 1594 tarihinde onun yerine Anadolu beylerbeyiliğine getirilmiştir²³.

Ferhad Paşa'nın, kısa süren ikinci sadareti sırasında Eflak olayları ile uğraşması sebebiyle Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa, Budin civarındaki askere serdar tayin edilerek hududun muhafazasıyla görevlendirilmiştir²⁴. Sinan Paşa dördüncü sadareti sırasında, kendisi yine Eflak'taki gelişmelerle ilgilenirken oğlu Mehmed Paşa'yı Macar serdarı yapmış; Lala Mehmed Paşa da onun emrinde olarak muhasara altındaki Estergon kalesinin imdadına gitmiş; ancak çetin geçen mücadeleler sırasında birliklerinden ayrı düşerek düşman kuvvetleri ile kale arasında kalmış; Serdar Mehmed Paşa'nın desteklemeyip Budin'e dönmesi üzerine mecburen savaşarak 1400 atıyla kaleye kapanmıştır. Kale muhafızı ve akrabası olan Kara Ali Bey'in, kendisini kılavuzlar vasıtasıyla gizli yollardan çemberin dışına çıkarabileceğini ve böylece serdarın birliklerine yetişebileceğini söyleyerek gitmesi yolundaki teklifini "belki ecelimiz bunda mukadder ola" diyerek hemen reddetmiştir. Böylece kalede mahsur kalanları kurtarmak isterken "kendileri yanar ateşlere yandılar"²⁵. Çok güç şartlar altında 67 gün süren ve on yedi ayrı yerden her gün iki bin güllenin atıldığı bu amansız muhasara günlerinde asker, vireyi kabul etmesi veya kuşatmacılarla savaşmaları için kapıları açması için üzerine yürüyüp, onu taşlarla yaralamışlar²⁶; nihayet Peçuyly İbrahim Efendi'nin de tesadüfen dahil olduğu

²² III. Mehmed azli bildiren telhis gelince "bu Devlet-i aliyenün ve ol mansıb-ı cellenün ırzın hedm üdüğü gibi inşâallahü teâlâ an-karib anın dahi ırzı yıkıla!" diye beddua etmiştir (Peçuyly İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 145).

²³ Selaniki, *a.g.e.*, s. 384, 390.

²⁴ Peçuyly İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 165.

²⁵ Mehmed b. Mehmed er-Rumî, *Nuhbe*, s. 497.

²⁶ Mehmed Paşa askerın vire teklifini "ben bunda ölmek için girmiş kapanmışım, ben ölmeyince kal'ayı virmezsiniz" diye reddetmiştir (Peçuyly İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 181).

heyetin yürüttüğü görüşmeler sonunda kale Zilhicce 1003/Ağustos 1595 tarihinde vire ile teslim edilmiştir²⁷.

Lala Mehmed Paşa Estergon kalesinin tesliminden dolayı beklenenin aksine olarak padişahın gazabına uğramamış²⁸, "*takdir-i Hudâ bu imiş*" denilerek²⁹, III. Mehmed tarafından, Budin'de kalması emredilerek Yanık, Papa, Tata, Pespirim (Weszprim), Polata, Semartin gibi serhad kalelerinin muhafazasıyla görevlendirilmiştir. Hatta bu sıralarda vezaretle de taltif edildiği anlaşılmaktadır³⁰. Zaten "*sâbit-kadem olmayup yan virmekle*", Budin'in savunma hattı için stratejik önemi olan Estergon gibi bir kalenin elden çıkmasına sebep olduğu için Mehmed Paşa serdarlıktan, kısa bir süre sonra babası Sinan Paşa da sadrazamlıktan olmuştur.

III. Mehmed'in çıkacağı Eğri seferi hazırlıklarından olmak üzere, Anadolu Beylerbeyi Vezir Lala Mehmed Paşa'ya, Ösek köprüsü başında olması emr edilmiştir. Daha sonra Yanık kalesinin imdadına yetişmek üzere Budin'de iken, Evahir-i Zilhicce 1004/15-24 Ağustos 1596 tarihinde toplanan birliklere katılması istenen Mehmed Paşa, sancak ve bayraklarıyla eyaletinin askerini Eğri önüne getirip orduya dahil olmuş, gelişini 1 Safer 1005/24 Eylül 1596 tarihinde padişah da bir köşkten seyr etmiştir. Kendisine 8 top verilerek bir kolun başında kuzey tarafından³¹, bir tarafı dere bir tarafı tepe olan bayır ve "*mahûf*" bir yerden kuşatmaya katılmıştır³². Fetihten sonra Eğri beylerbeyilik itibar edilerek bu görev Sufi Sinan Paşa'ya verilmiş, ilaveten Lala Mehmed Paşa da kalenin muhafazası ile görevlendirilmişken meydan harbinde Anadolu askerine ihtiyaç

²⁷ Gerek harp tarihi gerekse diploması tarihi bakımından hayli değerli anekdotların da bulunduğu bu hassas döneme ait ayrıntılar için bkz. Peçuyulu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 175-188.

²⁸ Daha sonra gelişen hadiselerin de açık şekilde desteklediği bu neticeyi Selaniki farklı şekilde, hattâ Mehmed Paşa'yı itham ederek değerlendirmektedir: "*Estergon kal'asında muhâsara olunup gazâda din uğruna şehid olmayup küffâr-ı hâksâra kal'ayı vire ile teslim eyleyen ...*" (a.g.e., s. 511).

²⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 160.

³⁰ Topçular Kâtibi, a.g.e., s. 88, 92, 95. Selaniki'ye göre vezirliği daha sonra Rebiülevvel 1005/Kasım 1596 tarihinde gerçekleşmiştir (a.g.e., s. 636).

³¹ Peçuyulu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 193.

³² Bu sefer ve dolayısıyla Lala Mehmed Paşa'nın başında olduğu Anadolu askerinin faaliyetleri Abdülkadir Efendi tarafından çok ayrıntılı olarak ele alınmıştır (a.g.e., s. 98-158).

olacağı mülâhazasıyla Mehmed Paşa Haçova'ya yönelen orduya davet edilmiştir³³. Böylece Haçova muharebesinde de sağ cenahta görev yapmıştır³⁴.

Haçova'dan sonra Anadolu Beylerbeyi Vezir Mehmed Paşa'ya Kütahya ve bağlı sancaklarında teftişte bulunması ve bölgeyi Celali taşkınlıklarından koruması emri verilmiştir (Rebiülahir 1005/Aralık 1596)³⁵. Aynı yıl Satırcı Mehmed Paşa Macar serdari olunca, Kütahya'da bulunan Anadolu beylerbeyinden kendisine bağlı sancakbeyleri, zaimler ve timarlı sipahilerle bunların emrinde bulunan askerlerle birlikte Ösek'e gelmesini istemiş, o da Ösek köprüsünü geçerek 15 Muharrem 1006/28 Ağustos 1597 tarihinde serdarla buluşmuş, ancak mevsimin ilerlemesi sebebiyle Bağca'da kışlamıştır³⁶.

Satırcı Mehmed Paşa'nın Varad istikametinde başlayan seferi sırasında³⁷, Pañçova'da Rumeli Beylerbeyi Veli Paşa'nın ölümü üzerine onun görevi 14 Muharrem 1007/17 Ağustos 1598 tarihinde Mehmed Paşa'ya verildi³⁸. Mehmed Paşa, serdarla birlikte Beçkerek'e geldi, Çanad ve Arad kaleleri fethinde bulundu. Mureş nehri geçilerek Varad muhasara edilmişse de, hava muhalefeti ve harb levazımının eksikliği üzerine muhasara kaldırılıp çok zor tabiat şartları altında 12 nehir geçilerek Budin'e yardım amacıyla Sonlok'a gelinmiştir. Ancak buraya kadar büyük sıkıntı çeken asker, serdara karşı ayaklanmış, onu

³³ Mehmed Paşa'nın önce Eğri muhafazasına tayini ve daha sonra orduya davetinin ayrıntıları için bkz. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Tarih, Metin ve İndeks*, haz. Ş. N. Aykut, Ankara 2004, III, 514-16.

³⁴ Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, s. 158. Hasan Bey-zâde'ye göre Mehmed Paşa bu savaşta sol cenahta görev yapmıştır (*a.g.e.*, s. 522).

³⁵ Lala Mehmed Paşa'nın Kütahya'ya dönmesi ve oradaki faaliyetleri için bkz. Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, s. 171, 179.

³⁶ Macar serhaddine gelen Mehmed Paşa'nın burada karşılaşması ve diğer bazı ayrıntı için bkz. Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, s. 195, 203.

³⁷ Satırcı Mehmed Paşa'nın Varad seferi müstakil bir incelemeye konu olmuş; seferle ilgili olarak Osmanlı tarihçilerinden Hasanbeyzâde, Topçular Kâtibi, Peçuyul ve Mehmed b. Mehmed'in verdiği bilgiler mukayeseli olarak değerlendirilmiş, asıl metinleri de transkripsiyonlu olarak çalışma ekinde sunulmuştur (Feridun M. Emecen, „Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha, Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi“, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan, sayı 15 (İstanbul 1997), s. 265-303).

³⁸ Mehmed b. Mehmed er-Rumî, *Nuhbe*, s. 535.

muhtelif yerlerinden yaralamışlardır³⁹. Öyle ki serdar, karargaha gelmekte olan Kırım Hanı Gazi Giray'ı karşılamaya da çıkamamış, bu görevi Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan rica etmiştir. Bu arada bazı kaleler elden çıktığı gibi, Tuna yalılarını muhafazasıyla görevli olan Hafız Ahmed Paşa da Niğbolu'da Eflak Voyvodası Mihal'e karşı yenilmiştir (28 Safer 1007/30 Eylül 1598).

1598 yılı kış aylarını Peçuy'da geçiren Rumeli Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa, üçüncü defa sadarete getirilen İbrahim Paşa'nın serdarlığı sırasında, mevcut görevine ilaveten Rebiülevvel 1007/Ekim 1598 tarihinde serdarlık payesiyle Budin muhafazasına tayin edildi⁴⁰. Nitekim daha sonra Budin beylerbeyiliği Rumeli beylerbeyiliğine ilhak edilerek bu görev Cemaziyelevvel 1008/27 Kasım 1599 tarihinde Mehmed Paşa'nın idaresine verilmiştir⁴¹.

Geniş yetkilerle donatılan Lala Mehmed Paşa bu dönemde tabiatıyla daha çok Budin'in emniyetini sağlamak üzere civardaki kalelerin muhafaza, muhasara ve istirdadıyla meşgul olmuştur. Nitekim Avusturya birliklerine yardım için gelen, ancak onlarla anlaşamayıp ücretlerini de alamayan Papa kalesindeki Fransız askerleri, Lala Mehmed Paşa ile irtibata geçerek biriken ücretlerinin ödenmesi karşılığında kaleyi teslim edeceklerini bildirirler. Gerçekleştirilen bir harekâtla kale ele geçirilmiş, Belgrad'a sevk edilen Fransızlara 60 bin altın tutan alacakları da "padişah" tarafından ödenmiştir⁴².

³⁹ Zor şartlar altında nehirler geçilirken özellikle topları nakli sırasında yaşanan sıkıntıları anlatmak üzere Peçuylu İbrahim Efendi manidar bir anekdota yer vermektedir: Sallarla toplar sudan geçirilirken bir noktada top tekerleklerinin su dibine isabeti nedeniyle bunları çıkarmak için o sırada Diyarbekir Beylerbeyi olan Kuyucu Murad Paşa ile Lala Mehmed Paşa'nın divan kâtibi Özen Efendi bir boyunduruğa, vezaretle Anadolu Beylerbeyi olan Sufi Sinan Paşa ile Halep Beylerbeyi Mahmud Paşa diğer bir boyunduruğa girmişlerdir. Bu sırada "bir sengin ve vakur devletlü,, olan Mehmed Paşa "at üzerinde yanlarınca gider ve yine mahallinde hâtır-nüvâzlık,, ederdi. Özen Efendi bu özel anın etkisiyle "bunu târihe koyun ve levh-i dile yazup nişânlayun ki saâdetlü pâdişâhumuzun iki vezîri ve bir beylerbeyisi boyunduruğa girüp top çekerler. Tâl müddet ile unutulmasun!,, (Tarih, II, 218; Bu sırada yaşanan zorluklar ve meydana gelen gelişmeler için daha başka pek değerli ayrıntıya yer verilmektedir: Tarih, II, 214-222).

⁴⁰ Topçular Kâtibi, a.g.e., s. 268.

⁴¹ Selaniki, a.g.e., s. 838.

⁴² Peçuylu İbrahim Efendi, Tarih, II, 228-229; bu konuda ayrıca bkz. Caroline Finkel, "French Mercenaries in the Habsburg-Ottoman War of 1593-1606: The Desertion of the Papa Garrison to the Ottomans in 1660", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, LV (London 1992), 451-471.

Lala Mehmed Paşa'nın da dahil olduğu güçlü Osmanlı ordusu 1009/1600 yılında Baboçça ve Kanije'yi muhasara edip vire ile teslim almıştır⁴³. Piriştine'de kışlayan Mehmed Paşa, Hisarcık'ta bulunduğu sırada, Belgrad'da vefat eden Sadrazam İbrahim Paşa'yı 9 Muharrem 1010/10 Temmuz 1601 tarihinde "emanet kabrine" koymuş ve paşanın koynunda bulunan sadaret mührünü de İstanbul'a göndermiştir⁴⁴.

İbrahim Paşa'nın vefatı üzerine onun da vasiyeti ile "serdar kaymakamı" olarak ordunun tamamının idaresini eline alan Lala Mehmed Paşa, Sirem ovasına geçerek yeni fetihlere hazırlanmıştır. Sadrazamlığa getirilen Yemişçi Hasan Paşa, Rebiülevvel 1010/Ağustos 1601 tarihinde serdar olarak Belgrad'a gelmiş, ancak kendisinin serdarlık dönemi sıkıntılı geçmiştir. Nitekim Kanije'nin 69 gün muhasara altında kalması⁴⁵ bu döneme tesadüf etmektedir.

İstoni-Belgrad'ın kuşatıldığı haberi üzerine Lala Mehmed Paşa, buranın imdadına gitmiş; ancak bu sırada Mehmed Kethüda ve Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa tedbirsizlikleri sebebiyle düşman ateşi altında kalarak şehid olmuşlardır⁴⁶.

Estergon'un tesliminden beri artık serhad şehri durumuna gelmiş olan Budin'in emniyetini dikkate almadan Yemişçi Hasan Paşa'nın Erdel tarafına yönelmesi orduda rahatsızlığa yol açmış; sadrazam muhtemel tehlikeleri görmezlikten gelmiş; buna mukabil Mehmed Paşa mutlaka gidilecekse, kendisinin çevik, yetenekli ve süratli askerlerden müteşekkil birliklerle Füleke ve ilerisine gitmesine izin verilmesini istemişse de bu da sonuç vermemiştir. Daha Göle (Gyula) ovasına varıldığı sırada Budin'den feryadçılar gelerek Yemişçi'ye Budin'in kuşatıldığını, kendisini istemediklerini Lala Mehmed Paşa'nın yanına

⁴³ Topçular Kâtibi, a.g.e., s. 281-295.

⁴⁴ Danişmend, a.g.e., III, 206-207. İbrahim Paşa'nın cenazesi 15 gün sonra İstanbul'a getirilip Şehzadebaşı Camii haziresine defn olunmuştur.

⁴⁵ Kanije muhasara ve savunmasının kaynaklara dayalı geniş bir anlatımı için bkz. Danişmend, a.g.e., III, 209-212.

⁴⁶ İstoni-Belgrad merkezli olarak gelişen olaylar bağlamında kethüdaya buğzu ve "adâvet-i dünyeviyesi" sebebiyle onlara yardım etmesi gerekirken vefasızlık göstererek imdada gitmediği şeklindeki Hasanbeyzade ve Topçular Kâtibi'nin ithamları ile Peçuylu'nun bunların Lala Mehmed Paşa'dan habersiz ilerledikleri, paşanın herhangi bir garezini bulunmadığı yolundaki ifadeleri Naima tarafından topluca değerlendirilmiştir (Tarih, haz. M. İpşirli, Ankara 2007, I, 182-83).

asker vererek "*Budin'i Allah'a ismarlayıp*" çekip gitmesini dile getirdiler (Cemaziyelevvel 1011/Ekim 1602). Lala Mehmed Paşa teenni gösterdi ise de, gerek Budin'den gelenlerin gerekse Yemişçi'nin ısrarı üzerine kaleye gelmiş ve daha o yolda iken gelişini haber alan düşman hemen Varadin istikametine kaçmıştır⁴⁷.

Merkezdeki gelişmeler üzerine İstanbul'a dönmek zorunda kalan Yemişçi Hasan Paşa'nın arzıyla Lala Mehmed Paşa'ya 12 Ramazan 1011/23 Şubat 1603 tarihinde üçüncü vezirlik⁴⁸ ve müstakil olarak Macaristan serdarlığı verilmiştir. Belgrad'a gelen Serdar Lala Mehmed Paşa, o kış Peçuy'da kalmıştır⁴⁹.

Sefer mevsiminin başlamasıyla yoğun bir faaliyet içerisinde olduğu görülen⁵⁰ Lala Mehmed Paşa, çok ihtiyacı olduğu bir dönemde Kırım Hanı Gazi Giray'ı serhadde tutamamıştır. Han, görünüşte Kırım'daki iç gelişmeleri bahane ederek oğlu Sefer Giray'ı serhadde bıraktığını, gittiğinde taze güçlerle diğer oğlu Toktamış Giray'ı da göndereceğini belirterek Kırım'a gitmek için ısrarla izin istemiştir⁵¹. Ancak gerçekte Yemişçi Hasan Paşa, orduda bulunan Defterdar Etmekçizade'ye Han Kırım'a giderse kendisini padişaha karşı koruyacağını bildirmiş; Lala Mehmed Paşa'yı sadece serhadleri muhafaza etmesi için bölgede bıraktığını, "*maslahat görür, yüz aklığı iderse*" rakiplerinin fırsat bulup kendisi hakkında "*bu niçün itmedi?*" diyerek "*başını alacaklarını*" belirtmiş ve dikkatli olması yönünde tenbihte bulunmuştur⁵².

Rumeli'de gelişmelerin hayli tehlikeli bir seyir izlemeye başladığı sırada Yemişçi Hasan Paşa, Celalilere karşı mutedil bir politika yürüterek onları kazanmaya çalışmış; nitekim Karayazıcı'nın kardeşi ve yerine geçen Deli Hasan'ı Bosna beylerbeyi payesiyle Rumeli'ye geçirek Drava nehri üzerinde

⁴⁷ Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 246-252.

⁴⁸ Mehmed b. Mehmed er-Rumî, *Nuhbe*, s. 593; *Târih-i Âl-i Osman*'da bu tevcih ikinci vezirlik olarak gösterilmektedir: s. 34.

⁴⁹ Lala Mehmed Paşa, Peçuy'da kaldığı bu sırada Peçuylu İbrahim Efendi'nin evinde de 15 gün kalmıştır (Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 252).

⁵⁰ Bu dönemde meydana gelen olayları Abdülkadir Efendi ayrıntılı bir şekilde tasvir etmektedir (*a.g.e.*, s. 286-300).

⁵¹ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler. Telhisler (1597-1607)*, İstanbul 1970, s. 92-93.

⁵² Kırım Hanı ile Yemişçi Hasan Paşa arasındaki siyasî ilişki ve sonuçları için bkz. Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 267-270.

Ösek'de serdara katılmakla görevlendirmiştir (Zilkade 1011/Nisan 1603)⁵³. Gerçekten de Deli Hasan Paşa Gelibolu'dan geçerek 12 binden fazla adamıyla Zilhicce 1011/Mayıs 1603 tarihinde Fodvar menziline⁵⁴ serdarın ordusuna katılmıştır⁵⁵.

Gazi Giray için Lala Mehmed Paşa'nın yanında kalma konusunda bir bahane de bu Celalî askerleri olmuştur. Nitekim, Lala Mehmed Paşa'nın ikna için gönderdiği Peçuylu İbrahim Efendi'ye Celalîleri sorarak "*anlar ile biz nice cem' oluruz?*" diye tereddüdünü açığa vurmuştur⁵⁶. Celalî ve İstanbul'dan gelen yeniçerilerle desteklenen serdar ordusu, Budin yakınlarına geldiğinde Çepel=Kızlar Adası'nın 50 bin kişilik bir ordu ile zapt edildiği görülmüş ve Deli Hasan Paşa'nın gelmesiyle Bosna beylerbeyiliğinden mazul olan Derviş Paşa adaya çıkartılmış (4 Safer 1012/14 Temmuz 1603), ancak yeniçeri ve Celalîlerin yanlış ve zamansız hareketleri yüzünden Derviş Paşa şehid olduğu gibi hayli zayıf da verilmiştir⁵⁷.

Yemişçi Hasan Paşa'dan sonra sadrazam olan (10 Cemaziyelevvel 1012/16.10.1603) Yavuz/Malkoç Ali Paşa, önce yine Lala Mehmed Paşa'nın serdarlıkta ibkasını temin etmek istedi ise de, Mehmed Paşa'nın serhadde sadrazamdan başkasının başarılı olmasının zor olduğu, nitekim Gazi Giray ve Celalî Hasan Paşa'nın hizmette istekli olmamalarının bunu en iyi şekilde gösterdiği yönündeki arzı üzerine⁵⁸ mecburen serhadde serdar olarak çıkmıştır. Ancak Sofya'da beliren rahatsızlığı Belgrad'da had safhaya ulaşarak 7 Rebiülevvel 1013/3 Ağustos 1604 tarihinde vefat etmiştir. Lala Mehmed Paşa sadrazamın cenazesini Bayram Paşa Camii haziresine defn edip üzerindeki sadaret mührünü İstanbul'a göndermiştir.

⁵³ Celalî reisleri ve bu dönemde devlet ile ilişkileri hakkında bkz. W.J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, İstanbul 2000, s. 35.

⁵⁴ Deli Hasan Paşa'nın itaati ve görevlendirilmesi hakkında bkz. Naima, *Tarih*, I, 228.

⁵⁵ Hasan Paşa'nın askerleri ve ordugâhda karşılanmaları konusunda ayrıntı için bkz. Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 270-271.

⁵⁶ Gazi Giray Han'ın Deli Hasan Paşa hakkındaki olumsuz görüşleri ve tepkisi için bkz. Naima, *a.g.e.*, I, 230-31.

⁵⁷ Çepel adasında meydana gelen olaylar ve Derviş Paşa'nın akıbeti için bkz. Mahmut Ak, "Derviş Paşa, Bosnevi", *DİA*, IX (1994), 196-97.

⁵⁸ Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 292.

Sultan I. Ahmed ortaya çıkan zaruret üzerine sadrazamlığı önce, kaymakam Hafız Ahmed Paşa'ya teklif etmiş; ancak o, Ali Paşa örneğini hatırlayarak sadrazamın serdar olması gerektiğini biliyor, fakat Tuna boylarında serdarlığın sıkıntısını fazlasıyla yaşadığı için bunu göze alamıyordu. Sonuçta teklifi reddetti ve Sultan I. Ahmed hocası Safi Mustafa Efendi ile istişare ederek mührü serhaddeki Lala Mehmed Paşa'ya gönderdi (9 Rebiülevvel 1013/5 Ağustos 1604). Bu tercih devlet merkezinde ve serhadde müspet karşılanmış, "sîr ü sadâ-yı şehâmeti ol cevânibde velvele-endâz" olduğu için⁵⁹ düşman telaşa düşmüştür⁶⁰.

Hemen Budin civarına giden Serdar-ı Ekrem ve Sadrazam Lala Mehmed Paşa, Peşte, Hatvan ve Vaç'ı istirdad edip civardaki kalelerin tahkimiyle meşgul olmuştur. Bu yoğun faaliyetler sürerken esasında bir yandan da iki taraf arasında sulh görüşmeleri gerçekleştiriliyordu. Büyük ölçüde uzlaşma sağlanmışsa da görüşmeler, Eğri ile Estergon'un değiştirilmesi noktasında düğümleniyordu. Bu yeni gelişmelerden sonra Avusturyalıların buna razı olmaları üzerine Lala Mehmed Paşa, Peçuyly'yu İstanbul'a göndererek padişahı bilgilendirmek istemiştir. Ancak kaymakam Sarıkcı Mustafa Paşa sadrazamın mektubunu şeyhülislam Sunullah Efendi'ye havale etmiş; şeyhülislam yazılanları genelde desteklemesine rağmen Eğri maddesine şiddetle muhalefet etmiş, nitekim onun önerisiyle mektup padişaha hiç gösterilmeden Peçuyly serhadde dönmüştür⁶¹.

Üzerinde ittifak edilecek bir barış ihtimali görülmeyince, Estergon kalesinin muhasarasına başlanmış (24 Cemaziyelevvel 1013/18 Ekim 1604), 31 gün süren muhasara, özellikle Yeniçeri Ağası Nakkaş Hasan Ağa'nın isteksiz ve dirayetsiz tavrı, sefer mevsiminin geçmiş olması sebebiyle kaldırılıp kalenin alınması bir sonraki seneye bırakılmıştır.

Belgrad'a gelen sadrazam, kışı geçirmek üzere 20 Ramazan 1013/9 Şubat 1605 tarihinde İstanbul'a hareket etmiş, padişah tarafından büyük iltifatlarla karşılanmıştır. Baharla birlikte tekrar serhadde gelen Mehmed Paşa,

⁵⁹ Hafız Ahmed Paşa'nın sadaret teklifini reddi üzerine Lala Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi için bkz. Naima, *a.g.e.*, I, 280-81.

⁶⁰ Lala Mehmed Paşa'nın ilk faaliyetleri için bkz. Topçular Kâtibi, *a.g.e.*, s. 427-29.

⁶¹ Peçuyly İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 297-98.

SADRAZAM LALA MEHMED PAŞA

Cankurtaran'da çok geniş katılımlı bir meşveret tertip ederek, gerçekleştirilecek harekâtın yönünü belirlemeye çalışmıştır. Toplantıda iki farklı görüş öne çıkmış; çoğunluk Beç tarafına akına gidilmesini isterken, ordu defterdarı Abdülbaki Paşa ve ordu kadısı Vildanzade Ahmed Efendi⁶² padişahın arzusunun da Estergon olduğunu hatırlatarak bu kalenin kuşatılmasında ısrar etmişlerdir. Sadrazam önce birinci gruba uyararak o yöne gitmişken Canbek menziline dönerek Estergon'a yönelmiştir⁶³.

Estergon önlerine gelen Sadrazam Lala Mehmed Paşa, önce bu kale etrafındaki küçük, ancak müstahkem olan Ciğerdelen, Vişgrad ve Tepedelen kalelerini aldirarak, Estergon kalesinin savunma hatlarını zayıflatmıştır. Nihayet Lala Mehmed Paşa'nın hayatının gayesi haline gelen önemli kuşatma başlamış ve 35 günlük çetin mücadelelerden sonra kaledekilerin vire talebi üzerine, şartları görüşmek için yine Peçuylu gönderilmiş ve kale 20 Cemaziyelevvel 1014/3 Ekim 1605 tarihinde teslim alınmıştır. Böylece 10 yıl önce Lala Mehmed Paşa tarafından vire ile bırakılan kale yine onun tarafından vire ile alınmıştır⁶⁴. Kalenin fethi için Hocazade Mehmed Efendi tamiyeli olarak "*leşker-i küffâr çıkdı husn-ı Estergon'dan*" tarihini düşürmüştür. Mehmed Paşa bu büyük zafer üzerine "*Fatih-i Estergon*" olarak anılmıştır⁶⁵.

İstanbul'a gitmeden önce konuşulduğu üzere Macar prensi İstvan Bocskay'ı, Peşte karşısında 10 bin Macar askerinin de katıldığı büyük bir törenle taç giydirek Erdel kralı tayin etmiş (Cemaziyelevvel 1014/Ağustos 1605), murassa kılıç, alem ve sancak vermiştir.

Estergon ve civarının kat'i fethi, başta Budin olmak üzere civardaki kalelerin tahkimi, nihayet Bocskay'ın kazanılması ile Erdel serhaddinin güvenceye alınmış olması hiç şüphesiz sulhü her zamankinden daha fazla yakınlaştırmıştı. Estergon'un fethini müjdelemek ve merkeze gitmesi için izin talep etmek üzere Peçuylu İbrahim Efendi'yi İstanbul'a gönderdi. Ondan bir fırsatını düşürerek padişaha kendisi için artık sağ kalmak-ölmek ile mansıb

⁶² Atâyi, *Hadaik*, s. 688.

⁶³ Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 301-302.

⁶⁴ Estergon kalesi vire ile verilirken heyette bulunan Peçuylu geri alınışı sırasındaki müzakerelere de katılmasını gururla anlatmaktadır (*Tarih*, II, 301-308).

⁶⁵ Naima, *a.g.e.*, II, 435.

almak-mazul olmanın aynı olduğunu, 10 yıldır bu gün için serhadleri beklediğini bildirmesini istemiş ve bu dileği yerine getirilmiş, Sultan I. Ahmed de "yok öyle dimesün, biz andan daha çok hizmet umarız" demiştir⁶⁶.

Lala Mehmed Paşa'ya izin verilmiş ama İstanbul'a gelişi kendi düşündüğü şartlar içerisinde gerçekleşmemiş; bu andan itibaren tarih sahnesine bostancıbaşılıktan yetişme kaptan-ı derya Derviş Mehmed Paşa çıkmış⁶⁷ ve padişaha tesir ederek, üslubunun değişmesine yol açmıştır. Nitekim, Belgrad'a gönderilen sert bir hatt-ı humayunla, önemli gelişmelerin olduğu, şark seferine gitmek üzere hemen İstanbul'a gelmesi, imtina edecekse ikinci vezirlikle orada kalıp mührü göndermesi istenmiştir⁶⁸.

Bundan sonraki gelişmelerin iç yüzü bir ölçüde telhisleri ve üzerine düşülen hatlardan takib edilebilmektedir. Lala Mehmed Paşa İstanbul'a geldikten sonra (7 Zilkade 1014/16 Mart 1606), iyi karşılanmış ve padişahın huzurunda yapılan müşaverede şark serdarlığı için Kuyucu Murad Paşa ittifakla seçilmiştir⁶⁹. Ancak Derviş Paşa'nın tahrikiyle, müzakereler uzamış ve üçüncü vezirlik verilerek Bağdad Beylerbeyi Nasuh Paşa'nın serdar olmasına emir çıkmışsa da, padişah bütünüyle Lala Mehmed Paşa'nın şark serdarı olması üzerinde yoğunlaşmıştır. Sadrazam, Avusturya ile sulh şartlarının olgunlaştığı, kendisi ve Kırım Hanının bulunmadığı bir zamanda İstvan Bocskay'ın da yalnız kalacağını, Macarların para veya başka vaadlerle kraldan koparılacağı tehlikelerini sıralayarak, her şeye rağmen garb, şark veya donanma görevlerinden hangisini yerine getirmesi istenirse hizmette bulunacağını belirtmiş ve padişah tarafından "şark cânibine gidesin" denilmiştir⁷⁰. Yüzyüze görüşülecek meseleler olduğunu belirterek padişahı rica etti ise de

⁶⁶ Peçuyul İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 307.

⁶⁷ Derviş Paşa ve faaliyetleri için bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Derviş Paşa", *DİA*, IX (1994), 195-196.

⁶⁸ Naima, *a.g.e.*, I, 308.

⁶⁹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, s. 275.

⁷⁰ Sadrazam Lala Mehmed Paşa'nın büyük bir ısrarla Macar serhaddindeki kazanımları güvenli hale getirme çabalarının Derviş Paşa tarafından nasıl engellendiği hakkında ayrıntı için bkz. Orhonlu, *Telhisler*, s. 96-97, 99-100, 105.

"söyleşecek zaman değildir"⁷¹ ve "kağıd ile bildiresin"⁷² şeklindeki olumsuz hatlarla istekleri geri çevrilmiştir.

Belgrad'dan acele ile geldiğini, adam, katır, deve, davar, özellikle cephane, çadır ve diğer harb levazımâtının Belgrad'da kaldığını, bunların bugün ulak çıksa 40 günde ancak gelebileceğini, onlar olmadan da sefere çıkamayacağını, bu arada mevsimin geçeceğini, ancak muhafaza hizmetinin görülebileceğini, önemli bir işin yapılamayacağını, muhaliflerinin bunu fırsat bilerek "herhangi bir iş yapamadı" diyeceklerini defalarca ayrıntılı olarak yazdı ise de "bir gün mukaddem çık", "bahâne bu makule olmaz, hemen gitmek üzere olasin" şeklinde muhalif hatt-ı humayunlar çıkmıştır⁷³.

Lala Mehmed Paşa, sonuçta sefere çıkmak zorunda olduğunu anlayınca dördüncü vezirlikle Murad Paşa'yı Macaristan serdarlığına tayin ettirip, sefer hazırlıklarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim Mısır'dan asker ve zahire takviyesi için muhtelif telhisler yazıp çıkacak emirlerin üzerine nasıl hatt-ı humayunlar düşülmesi gerektiğini bildirmiştir⁷⁴. 6 bölük halkının tamamının şark seferinde görevlendirilmesi ve sefer sırasında şarktaki hakim ve aşiret sahiplerine verilmek üzere kaftan ve kılıç tedariki yönündeki isteklerine müspet cevap verilmiştir⁷⁵. Özellikle Nasuh Paşa'nın üzülmemesi, birlikte Rumeli'dekinden daha önemli işler yapacakları yolundaki sözleriyle teselli bulmuştu. Zira daha Anadolu beylerbeyi iken Kütahya'da bulunduğu sırada bazıları ile temasa geçtiği Celalî reislerinin itimadını kazanmıştı. Nitekim Kalenderoğlu, Tavi Ahmed ve Canbolatoğlu gibi önemli asiler daha Rumeli'de iken bir şekilde temas kurarak sadece ona itaat edeceklerini bildirmişlerdi⁷⁶.

Harb hazırlıklarının yoğunlaştığı bu hassas dönemde Lala Mehmed Paşa'nın yakın adamları Derviş Paşa tarafından kendisinden uzaklaştırılmıştır. Nitekim Estergon fethinde çok büyük hizmetleri geçen ve belki fethi temin eden Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa azl edilip görünürde terfian Haleb beylerbeyiliğine

⁷¹ Orhonlu, *Telhisler*, s. 101.

⁷² Orhonlu, *Telhisler*, s. 107.

⁷³ Orhonlu, *Telhisler*, s. 105, 107, 111-112.

⁷⁴ Orhonlu, *Telhisler*, s. 102, 110. Zahire temini konusunda Boğdan voyvodası için de benzer isteklerde bulunmuştur: *a.g.e.*, s. 110.

⁷⁵ Orhonlu, *Telhisler*, s. 108-109.

⁷⁶ Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 318.

atanmıştır. Lala Mehmed Paşa, Hüseyin Ağa'nın kendisinin "görür gözü, dutar eli" olduğunu, sefer zamanında ağa değişikliğinin ocakta ihtilâle, seferde tehire yol açacağını bildirmiştir⁷⁷. Mutlaka azl edilecekse Rumeli beylerbeyi yapılmasını, olmazsa mazulen yanında götürüp gelince uygun bir göreve atanmasını istemiş, ancak Sultan I. Ahmed tarafından "pâdişâhlarda söz birdir" denilerek bu dileği redd edilmiştir⁷⁸. Yine yeğeni ve serhadde nüzül emini olan Kapıcıbaşı Mustafa Ağa Kastamonu sancakbeyi yapılmış, ağanın kendisinden ayrılması için de "kolumuzu kanadımızı kırmaktır" diyerek kendisine seferde çok ihtiyaç duyulacağını belirtmişse de "verdiğimiz sancağı beğenmez mi?" denilerek bu isteği de dikkate alınmamıştır.

Bütün makul isteklerinin geri çevrilmesi ve bir an önce Üsküdar'a geçmesi yolundaki mükerrer emirler üzerine maneviyatı bozulmuş olarak Üsküdar'da otağını kurdu muştur. Ancak burada üzüntüsünden hastalığı şiddetlenerek vücudunun üçte ikisi tutmayacak derecede felç olmuştur⁷⁹.

Derviş Paşa burada da Lala Mehmed Paşa'yı rahat bırakmamış, "pâdişâhum vezîr-i a'zamun gitmede müsâraatı vâcibdür ve illâ sıhhat-ı mizâci yoğsa taht-ı revânla gitse câizdür" diyerek⁸⁰ padişahı tahrik etmiş ve vefatından iki gün önce "nice bir temâruz idersin? Şöyle ki bir gün önce çıkmayasın hakkından gelürem" şeklinde paşanın hiç de hak etmediği bir hat daha yazdırmış oldu.

Sunullah Efendi'ye istinadla Baki Paşa'nın bir ifadesine yer veren Peçuyulu, Lala Mehmed Paşa'nın son nefesinde de yine Derviş Paşa'nın Portekizli bir hekimi elde ederek paşayı zehirlediğini ileri sürmektedir. "Kuvveti za'fa, za'fı fevte" döndüğü son anında haline itimad edilmemenin derin üzüntüsüyle "oğul" dediği kapıağasını rica ederek halini padişaha anlatmasını istemiştir. Ağa gördüğü durumu ağlayarak Sultan I. Ahmed'e anlatmış ve "kara dağ gibi vezîrün gidiyor, ne hâline kimse inandı ve ne kadri

⁷⁷ Orhonlu, *Telhisler*, s. 107.

⁷⁸ Peçuyulu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 319.

⁷⁹ J. von Hammer, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi*, trc. Atâ Bey, VIII, İstanbul 1917, 74.

⁸⁰ Safi Mustafa Efendi, *Zübdetü't-tevârih*, yay. haz. İ. H. Çuhadar, Ankara 2003, II, 46. Burada, Derviş Paşa'nın Lala Mehmed Paşa'yı bu şekilde taezine rağmen sadrazam olduktan sonra kendisinin sefere gitmekten çekindiği de ibret verici bir üslupla ele alınmaktadır.

bilindi" deyince "ol giderse yerine biri dahi gelür" cevabını alınca "anun yerin duvar vezîr bulunca çok vezîr değışdürürsün" demiştir⁸¹.

Lala Mehmed Paşa, vasiyetine ve padişahın hatt-ı humayununa rağmen Derviş Paşa'nın gadriinden kurtulamayacak olan 6 çocuk⁸² bırakarak (Peçuylu, ağırlıklarının İstanbul'a getirilişi ve çocuklarının Derviş Paşa'dan gördüğü sert muameleyi özel bir başlık altında ele almıştır)⁸³ 14 Safer/21 Haziran 1606 Çarşamba günü güneş doğmadan önce⁸⁴ vefat etti. Cenaze namazı Fatih Camii'nde kılınarak Eyüb'de akrabası bulunduğu Sokollu Mehmed Paşa türbesinin dışına defn edildi.

Lala Mehmed Paşa'nın vefatı için İran seferine gidişini ima etmek üzere şair Kisbî tarafından "Acem'e gitmeğe memûr idi didi târihin // Ademe gidi meded hây Mehmed Paşa" tarihi düşürülmüştür⁸⁵. Dönemin kaynaklarında kendisinden daima olumlu sıfatlarla bahs edilen Lala Mehmed Paşa'nın akrabası ve 15 yıl hizmetinde bulunan Peçuylu'ya göre tek kusuru çok tasarruflu davranması ise de, Estergon kalesinin fethinden sonra gazilere, resmi yetkileri

⁸¹ Peçuylu İbrahim Efendi'ye ait bu ifadelerin de yer aldığı özel bölüm için bkz. Ek.

⁸² Peçuylu'nun (II, 322; burada Paşa'nın vasiyetine istinaden çocukların birinin anne sütüne muhtaç olduğu bildirilmektedir) ifadesine rağmen W. J. Griswold (a.g.e., s. 128) Mehmed Paşa'nın iki çocuk bıraktığını bildirmektedir. Lala Mehmed Paşa'nın geride bıraktığı oğul ve kızlarının, İstanbul'da muhatab olduğu tavrın benzerini daha sonra Rumeli'deki çiftliklerinde de yaşadıkları bilinmektedir. Nitekim Kanije Beylerbeyi İbrahim Paşa'nın, Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra bütün mal ve varlıklarına devlet adına el konulduğu, ancak Kıragyeyce, Vulçitrin ve Priştine'de bulunan çiftlik ve evlere, bunları kullanan oğulları Ahmed ve Mahmud ile kızlarının henüz küçük olmaları sebebiyle başkalarının el koymaya çalıştıklarını bildirmesi üzerine, adı geçen kazaların kadılarına gönderilen hükümle padişah tarafından, Mehmed Paşa'nın buralarda bulunan çiftlik, ev ve daha başka mülklerine dışarıdan hiçbir kimsenin müdahale ettirilmemesi, paşanın oğul ve kızlarının bunlar üzerindeki haklarının korunması, kendilerine ait mahsul ve gelirleri herhangi birisi almış ise hemen çocuklar adına bunların geri alınması ve gelişmelerin devlet merkezine raporla bildirilmesi emr edilmiştir (Dilek Şahin, XVII. Yüzyılda Anadolu'da Celâli Hareketleri (8 Numaralı Mühimme Zeyli'ne Göre), İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 304).

⁸³ Peçuylu İbrahim Efendi'nin "Merhûmun Eytâmı ve Tereke ve Muhallefâtı" başlığı ile ele aldığı Lala Mehmed Paşa'nın mallarının tereke tespiti ve müsadere edilmesi konusundaki ayrıntılı açıklamaları için bkz. Tarih, II, 321-323. İbrahim Efendi'nin ifadelerinin tamamı için bkz. Ek.

⁸⁴ Hasan Bey-zâde, a.g.e., s. 873, 901.

⁸⁵ Hafız H. Ayvansarayî, Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl, haz. F. Ç. Derin, İstanbul 1978, s. 28-29.

dahilinde verdiği zeamet ve timarlar dışında, kendi parasından 20 bin altundan fazla ikramda bulunması cömertlik ve vefasını göstermektedir. Uzak görüşlülüğünü ve ufkunun büyüklüğünü göstermesi bakımından şark serdarlığına atanmak istendiği sırada, 12 yıllık emeğinin heba olacağından çekindiğini, halbuki kendisinin Drava sahili boyunca ilerleyerek Beç altında Bocskay ile buluştuğunda “*Nemçe’de memleket mi kalurdu, mukabelemize düşman mı gelürdü*” diye hayıflanmasını⁸⁶ hatırlamak yeterli olacaktır. Devşirme kökenli Osmanlı yöneticilerini her fırsatta en sert ifadelerle eleştiren İ. H. Danişmend, Lala Mehmed Paşa’yı “*devlete zararı ve şerri dokunmayıp iyi bir isim bırakmış bir iki istisnadan biridir*” sözleriyle⁸⁷ takdir etmiştir.

⁸⁶ Peçuyllu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 318.

⁸⁷ Danişmend, *a.g.e.*, III, 244. Lala Mehmed Paşa ve faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ebâr*, İstanbul 1248, s. 474, 492, 499-502, 505-06, 535; Münecimbaşı, *Tercüme-i Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, III, 641; Osmanzade Ahmed Taib, *Hadîkatü'l-vüzerâ*, İstanbul 1855, s. 52-54; Halim Giray, *Gülbin-i Hânân*, haz. M. S. Çoğenli-R. Toparlı, Erzurum 1990, s. 59-68; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, İstanbul 1909, 140; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983³, III/1, 116-117, III/2, 361-63; M. C. Ş. Tekindağ, “Mehmed Paşa, Lala”, *İA*, VII, 591-94; A.H. de Groot, “Mehmed Pasha, Lala”, *EI*² (Fr.), VI (Paris 1991), 989-90.

SADRAZAM LALA MEHMED PAŞA

Abstract

A PROMINENT FIGURE IN OTTOMAN-HUNGARIAN POLITICAL AFFAIRS: GRAND VIZIER LALA MEHMED PAŞA

Lala Mehmed Paşa was of Bosnian origin and was raised within the Ottoman palace in Istanbul. After he had assumed various official posts in the Ottoman capital, he was appointed to the *agha* of the Janissaries by which title he led the first Ottoman campaign, in which the Ottoman sultan did not participate in person. He spent most of his service years in Rumelia; he became the governor-general of Anatolia, the commander of Buda, the governor-general of Rumelia, the lieutenant-commander in the Hungarian campaign, the commander-in-chief of the Hungarian campaign, and finally the grand-vizier in sequence. For nearly 15 years, he was the decision-maker and the executor of the Ottoman policy towards Hungary. Lala Mehmed Paşa distinguished himself with his courage and ability in political and military matters and left a remarkable trace in Ottoman history.

Keywords: The commander in Hungarian campaign, the *agha* of the Janissaries, Lala Mehmed Paşa, *telhises*, Peçuylu, Grand-vizier.

EK

LALA MEHMED PAŞA'NIN ÇOCUKLARI VE TEREKESİ
(MERHÛMUN EYTÂMI VE TEREKE VE MUHALLEFÂTI)⁸⁸

Merhûmun vefâtından iki gün mukaddem hatt-ı şerif geldi ki *"nice bir temâruz idersin. Şöyle ki bir gün çıkmayasın hakkundan gelürem!"* Merhûm dahi cevâb için bir telhîs yazdırdı: *"Pâdişâhun emri üzre o bir gün geçerem. Ancak ol gün ömrüm vefû ider mi bilmem. Bunda öldüm ya anda ölem. Ol zemân hâle i'timâd buyurılır"* ve irtesi kable'z-zuhr Uzun Kâtib merhûm ki sa'âdetlü pâdişâh ma'lûmı bir müte'ayyin âdem idi, kapu ağasına ki merhûm *"oğul"* dirdi ve ziyâde muhabbet izhâr iderdi gönderdi ve sevâbın kasd idüp *"zahmete girsün ve 'iyâdetimize gelsün ve hâlimüzi görsün"* deyü ricâ itdi. Uzun Efendi merhûm varınca *"pâdişâha danışmayınca varmam"* demiş ve varup sa'âdetlü pâdişâhdan izn almış yevmü's-selesâ ba'de'z-zuhr idi ki geldi ve merhûmun hâlin gördü ve hayli ağlayup bükâlar itdi. Merhûm dahi *"ağa bizüm hâlimüze i'timâd olunmadın ve bu Devlet-i aliyyede itduğünüz hizmetimiz bilinmedi. Bulay kim huzûr-ı Hak'da zâyî olmaya! Ricâ iderem benden sa'âdetlü pâdişâhun mübârek eteğin öpesin ve vastiyetüm ol kadarcaður diyesin. Altı saçı bitmedük anası südine muhtâc yetimüm var. Bunları il kapısına muhtâc itmesün. Her ne ihsân iderse hazret-i Hakk bin ol kadar mükâfâtun eylesün"*. Ağa müfârat idüp huzûr-ı pâdişâhiye ağlayu ağlayu varur. Sa'âdetlü pâdişâh *"ne ağlarsın?"* buyururlar. Ağa dahi *"pâdişâhum şöyle bir kara dağ gibi vezîrin gideyor. Ne hâline kimse inandı ve ne kadri bilindi"* dir. Pâdişâh dahi *"ol giderse yerine biri dahi gelür"* dir. *"Pâdişâhum anun yerin dutar vezîr bulunca çok vezîr değışdürürsün"*. Cevâb virür: *"Hele nakdi sefer mesârifi için alınsun. Sâir muhallefâtına ta'arruz olunmasun"* buyururlar. Ammâ Derviş Paşa didükleri zâlim vezîr olduğu gibi kapucubaşılardan Kör Ali Ağa ki bî-rahm ü şefkat ve cellâd-tabî'at âdem idi merhûmun muhallefâtı ve ba'zı cytâmu Belgrad'dan gelürken karşularına gönderdi ve cümlesin getürüp yine merhûmun sarâyına indürdi ve *"sefer levâzımı kulinuza lâzımdur ve eytâma lâzım olmadığı zâhirde"* deyü almağa izn aldı ve irtesi Etmekci-zâde ile bile geldi nukudı yüz elli bin altun ve yüz yük mikdârı gurus ve gayri var idi cümleden mukaddem anı kabz itdiler ve sâir esvâb ve yâdgârların sandık ve sepetlerin önlerine getürüp birer birer açdılar ve yine ke'l-evvel sandıklara vaz' idüp ve hammâllara tahmîl idüp başından irte kalan sarâyına getürdiler. Kırkdan ziyâde tahta semmûr kürk çıkdı. Kemâl-i şefkat ü merhametinden *"eytâm için birer kürk intihâb idüp ammâ alçakların virün"* aynı bu ta'bir ile fermân itdi. Ba'dehü üç dört sepet ve sandık ve evânî-i sîm küffârdan gelen leğençe ve kupa envâ'ından çıkdı. Anda dahi merhamet deryâsı cüş itdi. *"Şunların en küçüklerin eytâma birer virün"* didi. Ol mahalde ihtiyârum kalmadı *"zâhir büyüklein saklayacak yer bulamayız"* didüm. Üzerime gazab ile bakdı. Etmekci-zâde dahi *"meded dilün dut"* makamında dudâğın ısrdı. Ammâ li'llâhi te'âlâ hazreti alim ü allâmdur, kizbüm yokdur. Merhûmun vefâtı bu fakîre fenâ virmiş idi. Katumda bir kâse zehîr içmek kadar değül idi ve bunu dahi tahkîk bildüm ki âdem mahbûbı uğurına kendü vücûdun ifnâ ider imiş. Merhûma karâbetimizden kat'-ı nazar on beş sene mikdârı bir gün hidmetinden dör olmadum. Tenhâda râz-daş musâhibi idüm. Halk içinde ekser muhâtabı idüm. Müddet-i ömrümde bir acı kelâmın işitmedüm. Bel ki her zemân lutfi şermendesı idüm. Hemân cenâb-ı Rabbü'l-âlemin rahmetin ziyâde idüp dâhil-i huld-i berin eyleye! Şimden sonra hidmetimiz du'adan gayri değüldür.

⁸⁸ Peçuylu İbrahim Efendi, *Tarih*, II, 321-323; Bu kısmın Sultan I. Ahmed'in şahsiyeti bağlamında özet bir sunumu için ayrıca bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., III/1, 116-117.